

Lichtend voorbeeld in donkere

De heldenverering van Jan van Speijk

De uitspraak 'Dan liever de lucht in!' is vandaag de dag mogelijk bekender dan de man zelf. Jan Carel Josephus van Speijk is luitenant ter zee en 29 jaar oud wanneer hij op een grauwe 5 februari 1831 zijn *Kanonnerboot no. 2* met bemanning en al opblaast op de Schelde om zo de Nederlandse vlag uit handen van Belgische opstandelingen te houden. Maar wat weten wij nou eigenlijk écht over hem?

Jeroen van der Vliet
is conservator maritieme collecties bij het Rijksmuseum.

Tot het einde van het schooljaar bespreken experts van het Rijksmuseum Amsterdam verschillende objecten uit de collectie, verspreid over de tijdvakken, en plaatsen deze in hun historische context.

Om te beginnen, we weten helemaal niet of Jan van Speijk die gevleugelde woorden ooit heeft uitgesproken. Dat heeft alles te maken met de mythevorming na zijn dood. Slechts een enkeling heeft hem goed gekend en met slechts één overlevende stond het iedere vaderlandslievende kunstenaar vrij om Van Speijks vroegtijdig beëindigde levensverhaal naar eigen inzicht verder in te kleuren. Het beeld van een jonge man die met vastberaden blik en gekleed in een donker marine-uniform met één gouden epaulet op de rechterschouder en de Willemsorde trots op de borst gespeld zijn pistool op de kruitkamer richt is, om het in marketingtermen uit te drukken, absoluut een sterk beeld – maar wel een die geheel valt toe te schrijven aan de artistieke kwaliteiten van Van Speijks hagiografen.

Opvallend is ook dat op de talrijke prenten en schilderijen Van Speijk er altijd weer anders uitziet, want los van één enkel portretje dat enkele jaren eerder 'naar het leven getekend' zou zijn, weet niemand hoe Van Speijk er op die bewuste vijfde februaridag van 1831 werkelijk uitzag. Daar komt bij dat weinigen de moeite namen in een marinehaven eens een gaffelkanonnerboot van binnen te bekijken; de achttien meter lange zeilschepen waren klein, benedendeks uitermate krap en de kruitkamer niet veel meer dan een donkere inloopkast. En gebruikte hij uiteindelijk zijn pistool om het kruit tot ontploffing te brengen of toch de sigaar die een scheepsjongen hem kort daarvoor nog had aangereikt? Raadsels alom.

tijden

Heldendaad

Wat de postume verering van Van Speijk ons echter duidelijk maakt, is hoe zeer Nederland in de eerste jaren van de Belgische Opstand (1830-1839) om een heldendaad verlegen zat. Klinkende overwinningen bleven uit, terwijl het noorden zich door iedereen enorm in de steek gelaten voelde; niet alleen door de 'ondankbare' zuiderlingen, maar net zo goed door de geallieerde naties die het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden aan de vergadertafel van het Congres van Wenen hadden bedacht en het nu lelijk lieten afweten.

Van Speijks zelfopoffering kwam precies op het juiste moment. Daags na de explosie werden stukken scheepshout, ijzer, flarden van Van Speijks uniform en zelfs zijn stoffelijke resten teruggevonden en als ware relikwieën aan koning Willem I aangeboden. In Nederland barstte een heldenverering los die aan het religieuze grensde, met als hoogtepunten: in 1832 een staatsbegrafenis in Amsterdam, een grafmonument in de Nieuwe Kerk, een herdenkingsteken in het Burgerweeshuis en een naar hem vernoemde vuurtoren in Egmond aan Zee. Het lichtend voorbeeld en baken in donkere tijden.

Voor al kinderen moest het relaas van Van Speijk inspireren. Menig jeugdboek beschreef hoe de weesjongen uit Amsterdam dankzij zijn doorzettingsvermogen bij de marine kwam (kleine Jan wilde graag varen, maar werd aanvankelijk geweigerd omdat hij te fijn van stuk zou zijn), waarna hij zich onderscheidde in de strijd (in 1830 werd hem de Willemsorde opgespeld). Hij was een man van zijn woord die toen de eer van het vaderland acuut werd bedreigd zonder talmen de daad bij het woord voegde en zichzelf opofferde.

Naam in ere

Vandaag de dag is Jan van Speijk zo goed als uit de schoolboeken verdwenen. In de canon vinden we hem niet terug, al biedt het venster *Koning Willem I* wel een aanknopingspunt. Is dat omdat wij ons tegenwoordig ongemak-

kelijk voelen bij zoveel ronkend patriottisme? Omdat zijn laatste daad voor de uitkomst van de strijd niets heeft uitgemaakt? Omdat we die Belgische Opstand collectief hebben verdrongen?

Hoe dan ook, de Koninklijke Marine houdt zijn naam vastberaden in ere; bij Koninklijk Besluit van 11 februari 1831 draagt er altijd een schip de naam *Van Speijk* en dat is nog steeds zo. Net als dat ieder jaar op zijn sterfdag de nieuwste lichting marineofficieren in het gelid staat terwijl het rood-wit-blauw wapert in de wind. Aan een oude scheepsmast die ooit tussen het wrakhout in de Schelde dreef, zo gaat het verhaal. ■

Boven: Jan van Speijk overlegt of hij de lont in het kruit zal steken.
Links: Jan van Speijk steekt de lont in het kruit, 5 februari 1831. Beide geschilderd door Jacobus Schoemaker Doyer.

De grote afbeeldingen van Jan van Speijk zijn te vinden op de website van het Rijksmuseum: <http://bit.ly/1dN438r> en <http://bit.ly/1bU7Z65>. De afbeeldingen in het echt zien met uw leerlingen? Dat kan, want ze mogen gratis naar binnen (tot en met 18 jaar). Kijk voor schoolprogramma's en reserveringen op www.rijksmuseum.nl/onderwijs.

Volgende keer schrijft Daniel Horst over spotprenten van Nederlandse vorsten.